

Dominika Sokołowska*

Konwencyjny i konstytucyjny standard rzetelnego procesu w ramach postępowania typu *habeas corpus* w świetle uregulowań kodeksu postępowania karnego

Streszczenie

Opracowanie zawiera analizę oraz ocenę uregulowań polskiej procedury karnej w zakresie dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Rozważaniom zostały poddane uregulowania obowiązujące na przestrzeni ostatnich lat w kontekście ich zgodności ze standardami nakreślonymi przez Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz Trybunał Konstytucyjny. Opracowanie zostało uzupełnione o analizę kształtu niniejszego zagadnienia w świetle najnowszego projektu nowelizacji procedury karnej.

Słowa kluczowe: habeas corpus, rzetelny proces karny

1. Wprowadzenie

Problematyka dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt zawierających dowody wskazane przez prokuratora jako popierające wniosek o zastosowanie bądź przedłużenie tymczasowego aresztowania, a więc środka zapobiegawczego polegającego na pozbawieniu wolności, sprowadza się w istocie do odpowiedniego wyważenia kolidujących ze sobą wartości – potrzeby należytej ochrony prowadzonego postępowania oraz potrzeby ochrony gwarancji procesowych podejrzanego. W aspekcie tej ostatniej wartości ujawnia się silne jej powiązanie z prawem do obrony, które może być realizowane w sposób właściwy tylko

przy założeniu, że strony mają co do zasady zrównane możliwości w zakresie prowadzenia kontradiktoryjnego sporu. Odpowiednie i racjonalne wyważenie tych wartości powinno pozostawać w zgodzie z kryteriami czyniącymi proces rzetelnym i sprawiedliwym. Na tym tle w wielu krajach powstawały niemałe wątpliwości, rozstrzygane zarówno przez krajowe jak i międzynarodowe organy orzecznicze. Niniejsza praca jest próbą konfrontacji standardu wypracowanego przez te organy z uregulowaniami stanowionymi przez polskiego ustawodawcę. W ostatniej części artykułu przedstawiono także analizę projektowanych zmian legislacyjnych w zakresie omawianej problematyki.

2. Standardy w zakresie dostępu do akt w postępowaniach typu *habeas corpus* wyznaczone przez Europejski Trybunał Praw Człowieka oraz Trybunał Konstytucyjny

Koncepcja rzetelnego procesu wypracowana w systemie *common law* oraz w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) określa minimalny standard procedowania zapewniający należytą ochronę praw wszystkich uczestników postępowania sądowego. Podstawowe elementy rzetelnego procesu, charakteryzujące ustrój wymiaru sprawiedliwości oraz minimalne gwarancje proceduralne, zostały określone w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: EKPC, Konwencja). W oparciu o ten przepis ETPC wielokrotnie konkretyzował treść standardu *fair trial*, odnoszący się także do postępowania karnego. Choć początkowo standard ten odnoszono jedynie do fazy postępowania jurysdykcyjnego, obecnie rozciąga się go na wszystkie etapy procesu, także na postępowanie przygotowawcze¹.

Wobec dość ogólnego sformułowania treści standardu rzetelnego procesu w art. 6 EKPC w orzecznictwie ETPC sformułowano prawa szczegółowe, składające się na treść prawa do sprawiedliwego postępowania, w tym m.in. równość broni, prawo wglądu do akt sprawy karnej, prawo oskarżonego do wysłuchania i do uczestnictwa w procesie oraz kontradiktoryjne postępowanie dowodowe².

· Autorka jest studentką V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz seminarzystką w Katedrze Prawa Karnego UJ.

¹ Por. P. Wiliński, *Zakończenie*, (w:) *Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009, s. 353. Autor podkreśla znaczenie tego faktu zwłaszcza w systemach państw *civil law*, gdzie etap postępowania przygotowawczego jest mocno rozbudowany, a organy prowadzące wyposażone są w szerokie uprawnienia.

² J. Skorupka, *Prawnomiędzynarodowe i konstytucyjne podstawy jawności procesu karnego*, (w:) J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 53.

Analiza nowszego orzecznictwa ETPC w zakresie postępowań związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania³ pozwala na określenie ogólnego standardu procedury kontroli legalności pozbawienia wolności w tym właśnie trybie. O ile początkowo przyjmowano, iż gwarancje wynikające bezpośrednio i pośrednio z art. 6 EKPC nie mają zastosowania m.in. do pewnych szczególnych kategorii spraw o charakterze karnym, w tym do postępowań karnych dotyczących kontroli postanowienia o tymczasowym aresztowaniu⁴, o tyle obecnie zagadnienie to jest postrzegane odmiennie. Wyznaczone przez ETPC minimum proceduralne w zakresie postępowań tego rodzaju stanowi o konieczności zapewnienia odpowiedniej równości stron w zakresie możliwości zapoznania się z treścią akt aresztowych zawierających dowody przywołane we wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania, tak by podejrzany był świadom istnienia dowodów dla niego niekorzystnych i miał realną możliwość odniesienia się do nich. Trybunał podkreślał przy tym, że nie kwestionuje istnienia potrzeby zapewnienia efektywnego przebiegu postępowania przygotowawczego, z której może niekiedy wynikać konieczność zachowania w tajemnicy części zebranych informacji. Uznał jednak, iż ów słuszny skądinąd cel, jakim jest zapobieganie wpływaniu na dowody przez podejrzanych i zakłócaniu przebiegu procesu, nie może zostać osiągnięty kosztem istotnych ograniczeń prawa do obrony, w związku z czym informacje ważne z punktu widzenia oceny legalności aresztowania danej osoby należy udostępnić we właściwy sposób obrońcy podejrzanego. Trybunał w swych orzeczeniach wielokrotnie powtarzał, że sytuacja, w której prokurator zna w całości akta sprawy, zaś podejrzany i jego obrońca nie uzyskali do nich dostępu w żadnym zakresie, narusza zasadę równości broni, a w konsekwencji zasadę kontrydiktoryjności postępowania w przedmiocie zasadności aresztowania. Brak dostępu podejrzanego i jego obrońcy do tych dokumentów w aktach sprawy, które mają znaczenie dla efektywnego podważania zasadności tymczasowego aresztowania, w ocenie Trybunału nie gwarantuje równości broni, przez co narusza także prawo do obrony. Właściwym więc standardem procedowania z punktu widzenia zgodności z zasadą *fair trial* na gruncie postępowania wpadkowego dotyczącego tymczasowego aresztowania jest udostępnienie obrońcy podejrzanego tych informacji, które są niezbędne dla oceny legalności pozbawienia wolności skutkiem aresztowania. Legalność ta obejmuje

³ Por. m.in. *Garcia Alva przeciwko Niemcom* — wyrok ETPC z 13 II 2001 r., nr 23541/94; *Hugo Lietzov przeciwko Niemcom* — wyrok ETPC z 13 II 2001 r., nr 24479/94; *Schöps przeciwko Niemcom* — wyrok ETPC z 13 II 2001 r., nr 25116/94; *Migoń przeciwko Polsce* — wyrok ETPC z 25 VI 2002 r., nr 24244/94.

⁴ Zob. decyzja Komisji z dn. 18 XII 1984 r. w sprawie 6541/74 *X p. Niemcom*, niepubl.; wyrok ETPC z dn. 27 VI 1968 r. w sprawie 1936/63 *Neumeister p. Austrii*, LEX nr 80809.

swym zakresem nie tylko zgodność z wymogami proceduralnymi ustanowionymi w prawie krajowym, ale także zasadność podejrzenia będącego podstawą zastosowania aresztowania oraz legalność celu realizowanego poprzez aresztowanie oraz uzasadnienie przedłużania jego stosowania⁵. Linia orzecznicza ETPC w omawianym zakresie jasno wskazuje, że niedopuszczalne z punktu widzenia zgodności z Konwencją jest całkowite utajnienie, z jakiegokolwiek powodu, materiałów uzasadniających w ocenie prokuratora zastosowanie tymczasowego aresztowania.

Zaprezentowany powyżej standard rzetelnego procesu w postępowaniach typu *habeas corpus* w zakresie dostępu do akt aresztowych znalazł odzwierciedlenie także w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Orzeczenie o fundamentalnym znaczeniu dla tej kwestii zapadło 3 VI 2008 r. na skutek wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich⁶. Trybunał uznał, iż art. 156 § 5 kodeksu postępowania karnego⁷ (dalej: k.p.k.) w ówczesnym brzmieniu, w zakresie w jakim umożliwia arbitralne wyłączenie jawności tych materiałów postępowania przygotowawczego, które uzasadniają wniosek prokuratora w przedmiocie tymczasowego aresztowania, jest niezgodny z art. 2 oraz art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Choć samo rozstrzygnięcie zdaje się sugerować, iż niekonstytucyjność dotyczy jedynie samej arbitralności podejmowanej decyzji w zakresie utajnienia akt aresztowych, uzasadnienie wyroku, zawierające recepcję standardów wypracowanych przez ETPC, wskazuje, że zasadą winna być wewnętrzna jawność tych materiałów, które mają istotne znaczenie dla efektywnego podważenia zasadności tymczasowego aresztowania⁸. Dodatkowym argumentem przemawiającym za niemożnością stosowania art. 156 § 5 k.p.k. do rozstrzygania w kwestii dostępu do akt aresztowych była dla Trybunału teza zaczerpnięta z wcześniejszego jego wyroku⁹, która przesądza, iż niezgodna z wzorcem konstytucyjnym jest regulacja dająca prokuratorowi podstawę do podejmowania w ramach postępowania wpadkowego decyzji wiążącej sąd, czyniącej zeń w istocie egzekutora rozstrzygnięć prokuratorskich. Trybunał w konkluzji orzeczenia zawarł tezę, iż „w razie zainicjowania przez prokuratora postępowania incydentalnego w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania, oskarżony, którego dotyczyć ma ten środek

⁵ Wyrok ETPC z dn. 9 I 2003 r. w sprawie 38822/97 *Shishkov p. Bulgarii*, LEX nr 75687.

⁶ Wyrok TK z 3 VI 2008 r., K 42/07.

⁷ Ustawa z dn. 6 VI 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555).

⁸ Na tę i inne nieścisłości w powołanym wyroku Trybunału Konstytucyjnego wskazują P. Kardas i P. Wiliński; por. P. Kardas, P. Wiliński, *O niekonstytucyjności odmowy dostępu do akt sprawy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania*, „Palestra” 2008, nr 7-8, s. 23 i n.

zapobiegawczy, ma prawo wglądu do materiałów postępowania przygotowawczego (do tej części akt), które stanowią uzasadnienie wniosku prokuratora”.

3. Realizacja konwencyjnych i konstytucyjnych standardów w zakresie dostępu do akt w postępowaniach typu habeas corpus na gruncie uregulowań kodeksu postępowania karnego obowiązujących w latach 2008–2014

Na skutek powołanego wyżej wyroku Trybunału Konstytucyjnego nie doszło do uchynienia art. 156 § 5 k.p.k. Trybunał wskazał jednak, iż na skutek wyroku powinna nastąpić zmiana w stosowaniu zaskarżonego przepisu, polegająca na wyeliminowaniu takiej możliwości jego interpretacji, która jest niezgodna z Konstytucją. Taką interpretacją byłaby wykładnia skutkująca wyłączeniem prawa podejrzanego do wglądu do materiałów postępowania przygotowawczego stanowiących uzasadnienie wniosku prokuratora w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania. Niezależnie od tego wskazania, Trybunał podkreślił, że pożądane jest wprowadzenie do kwestionowanego przepisu przesłanek ograniczających arbitralne jego stosowanie. Doprecyzowania wymagały, zdaniem Trybunału, przepisy dotyczące dostępu do akt w związku z zastosowaniem lub przedłużeniem tymczasowego aresztowania w taki sposób, by oskarżony (jego obrońca) miał możliwość efektywnej obrony i podważenia zasadności zastosowania tego środka zapobiegawczego. Wyrok ten stanowił więc zobowiązanie organów stosujących prawo w ramach postępowania karnego do odpowiedniego, ze względu na nakreślony przez Trybunał Konstytucyjny cel, kształtowania praktyki orzeczniczej w zakresie postępowania w przedmiocie stosowania i przedłużania tymczasowego aresztowania. Od momentu wejścia w życie powołanego orzeczenia niedopuszczalną była praktyka utajniania przez prokuratora na podstawie art. 156 § 5 k.p.k. tej części akt, która stanowiła podstawę dowodową jego wniosku w kwestii tymczasowego aresztowania. W doktrynie słusznie wskazywano, że od tego czasu przepis ów nie normował sytuacji dostępu do akt sprawy w ramach postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania¹⁰, skutkiem czego w tym zakresie zaistniała w systemie prawnym luka, którą zgodnie z zasadą bezpośredniego stosowania Konstytucji oraz uznaniem aktów prawa międzynarodowego za element systemu źródeł powszechnie obowiązującego prawa należało wypełnić poprzez powoływanie się na art. 42 ust. 2 Konsty-

⁹ Wyrok TK z 28 XI 2007 r., K 39/07.

¹⁰ P. Kardas, *Uprawnienia obrony do wglądu w akta postępowania przygotowawczego w toku procedury habeas corpus. Rzecz o obstrukcji organów wymiaru sprawiedliwości*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, rok XII, z. 3, s. 164.

tucji w zgodzie ze standardem wynikającym z art. 5 ust. 4 oraz art. 6 EKPC. Założenie to niestety nie znalazło odzwierciedlenia w orzecznictwie sądów powszechnych. W dalszym ciągu sądy za decydującą uznawały decyzję prokuratora, której ich zdaniem na gruncie obowiązujących przepisów nie można było zakwestionować¹¹.

Zalecenia zawarte w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 3 VI 2008 r. co do kierunku pożądaných zmian legislacyjnych znalazły swoje odzwierciedlenie dopiero w senackim projekcie nowelizacji z lutego 2009 r. Projekt ten postulował nadanie nowego brzmienia art. 156 § 5 k.p.k., do treści którego proponowano dodać odwołanie do nowego art. 230 § 3a k.p.k., statuującego odmienne zasady udostępniania akt sprawy w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Przepis ten przewidywał wewnętrzną jawność tej części akt, udostępnianych bezwarunkowo i *ex lege*. Stosowany miał być odpowiednio w sytuacji wystąpienia z wnioskiem o przedłużenie tymczasowego aresztowania. W toku prac parlamentarnych pierwotne brzmienie powyższych norm określone w projekcie Senatu, recypujące w pełni standard zakreślony przez Trybunał Konstytucyjny oraz ETPC, uległo zasadniczej zmianie. Ostatecznie art. 156 § 5 k.p.k. nie został zmieniony, dodano natomiast nowy § 5a o następującej treści:

„W toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się akta sprawy w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania oraz wymienione w postanowieniu o zastosowaniu albo przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Prokurator może odmówić zgody na udostępnienie akt w tej części tylko wówczas, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że narażałoby to na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia pokrzywdzonego lub innego uczestnika postępowania, groziłoby zniszczeniem lub ukryciem dowodów albo tworzeniem dowodów fałszywych, groziłoby uniemożliwieniem ustalenia i ujęcia współsprawcy czynu zarzucanego podejrzanemu lub sprawców innych czynów ujawnionych w toku postępowania, ujawniałoby prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze lub zagrażałoby utrudnieniem postępowania przygotowawczego w inny bezprawny sposób”.

Powyższa zmiana, dokonana ustawą z dnia 16 VII 2009 r.¹², statuowała wprawdzie zasadę dostępu do akt aresztowych, jednakże dopuszczała jej ograniczenie w przypadku aktualizacji jednej z wymienionych w przepisie przesłanek. Decyzję odmowną

¹¹ *Ibidem*, s. 160 i n.

¹² Ustawa z dn. 16 VII 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (*Dz.U. 2009, nr 144, poz. 1178*).

w przedmiocie udostępnienia akt pozostawiono w kompetencji prokuratora. Takie rozwiązanie pozostawało w sprzeczności z tezą zawartą w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 28 XI 2007 r. Sprzeczne z zakreślonym przez Trybunał Konstytucyjny oraz ETPC standardem było także dopuszczenie przez ustawodawcę możliwości całkowitego utajnienia akt aresztowych. Jeśli zaś chodzi o ograniczenie dostępu do tychże akt na podstawie ustawowo określonych przesłanek, ani Trybunał Konstytucyjny, ani też ETPC nie kwestionował możliwości takiego zabiegu legislacyjnego, jednak oba organy zastrzegały, że zakres takiego dostępu powinien korespondować z efektywnością prawa do obrony.

Ustanowienie w art. 156 § 5a k.p.k. otwartego katalogu przesłanek uzasadniających wydanie zarządzenia o odmowie dostępu do akt spowodowało, że gwarancyjny sens nowego przepisu uległ zatarciu, a jego brzmienie, nie odpowiadające konwencyjnemu i konstytucyjnemu standardowi *fair trial*, zostało poddane uzasadnionej krytyce¹³. Krytyka ta odnosiła się w szczególności do szerokiej pojemności treściowej katalogu, a także brzmienia ostatniej z przesłanek, dotyczącej zagrożenia co do utrudnienia postępowania przygotowawczego w inny bezprawny sposób, która w istocie dubluje się z jedną z przesłanek samego zastosowania tymczasowego aresztowania.

4. Dostęp do akt aresztowych na gruncie nowelizacji z dnia 27 IX 2013 r.¹⁴

Dostrzegając istotne mankamenty nowelizacji z 2009 r. w ramach prac nad nowelizacją k.p.k. podjęto próbę dostosowania brzmienia art. 156 k.p.k. do standardów wynikających z orzecznictwa ETPC oraz Trybunału Konstytucyjnego. Na skutek ustawy z dnia 27 IX 2013 r. przyjęto nowe rozwiązania dotyczące zarówno ogólnego reżimu udostępniania akt w postępowaniu przygotowawczym (art. 156 § 5 k.p.k.), jak i szczególnego trybu dostępu do akt stanowiących uzasadnienie wniosku prokuratora w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania (art. 156 § 5a k.p.k.). Choć problematyka ogólnego reżimu dostępu do akt postępowania przygotowawczego wykracza poza ramy niniejszego opracowania, wypada zauważyć, że w tym zakresie nastąpiła fundamentalna zmiana – o ile

¹³ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Artykuły 1–467.*, Warszawa 2014, s. 537 i n.; P. Hofmański, *Dostęp do akt postępowania przygotowawczego. Uwagi na tle nowelizacji art. 156 k.p.k.*, (w:) *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, (red.) V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Warszawa 2010, s. 576; P. Kardas, *Standard rzetelnego procesu a prawo wglądu do akt sprawy s postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, czyli historia jednej nowelizacji*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 1-2, s. 89-113.

¹⁴ Ustawa z dn. 27 IX 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2013, poz. 1247).

przed wejściem w życie omawianej nowelizacji w zakresie wspomnianych przepisów, co nastąpiło w dniu 2 VI 2014 r., obowiązywała zasada względnej tajności wewnętrznej akt udostępnianych tylko za zgodą prokuratora, o tyle na gruncie obecnie obowiązujących przepisów można mówić o zasadzie ich względnej jawności wewnętrznej¹⁵. Akta w toku postępowania przygotowawczego udostępnia się stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym, jeżeli nie zachodzi potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrony ważnego interesu państwa. Tezy o istnieniu zasady względnej jawności wewnętrznej akt w tym zakresie nie podważa dalsze brzmienie przepisu, stanowiące iż w przedmiocie udostępnienia akt prowadzący postępowanie przygotowawcze wydaje zarządzenie, bowiem zarządzenie w przedmiocie udostępnienia akt stanowi tylko i wyłącznie technicznoprosowy wyraz ogólnie obowiązującej zasady, statutowanej w zdaniu pierwszym art. 156 § 5 k.p.k., odmowa zaś – technicznoprosowy wyraz odstępowania od tej zasady.

Reguły dostępu do akt określono na nowo poprzez zmianę brzmienia art. 156 § 5a k.p.k.:

„W razie złożenia w toku postępowania przygotowawczego wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się niezwłocznie akta sprawy w części zawierającej treść dowodów wskazanych we wniosku”.

Skutkiem powyższej zmiany normatywnej jest całkowite wyeliminowanie możliwości odmowy dostępu do akt aresztowych podejrzanemu i jego obrońcy. Akta te udostępnia się niezwłocznie w sytuacji złożenia przez prokuratora wniosku w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania. Udostępnienie następuje *ex lege* i nie jest konieczne wydanie żadnej decyzji w tym przedmiocie¹⁶. Zakres udostępnienia wyznaczany jest przez prokuratora tylko pośrednio, poprzez dobór materiałów powoływanych jako dowody dołączane do wniosku stosownie do treści art. 250 § 2a k.p.k.

Przepisem integralnie połączonym z art. 156 § 5a k.p.k. jest nowo dodany art. 249a k.p.k. określający podstawę dowodową postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania:

¹⁵ Tak też K. Dąbkiewicz, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2010, s. 195; odmiennie M. Kurowski, *Komentarz do art. 156 k.p.k.*, (w:) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, (red.) D. Świecki, Warszawa 2015, s. 538-539.

¹⁶ Odmiennie Z. Pachowicz, *Komentarz do art. 156 k.p.k.*, (w:) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, (red.) J. Skorupka, Warszawa 2015, s. 352.

„Podstawę orzeczenia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania mogą stanowić jedynie ustalenia poczynione na podstawie dowodów jawnych dla oskarżonego i jego obrońcy. Sąd, uprzedzając o tym prokuratora, uwzględnia z urzędu także okoliczności, których prokurator nie ujawnił, po ich ujawnieniu na posiedzeniu, jeżeli są one korzystne dla oskarżonego”.

Taką koncepcję zakresu podstawy dowodowej sformułował już wcześniej Niemiecki Federalny Sąd Konstytucyjny w wyroku z 11 VII 1994 r., w którym uznał, że nieujawnione materiały nie mogą stanowić dowodu uzasadniającego wniosek o zastosowanie tymczasowego aresztowania¹⁷.

Z treści art. 249a k.p.k. można wyprowadzić wniosek, iż organem zobowiązanym do ujawnienia dowodów oskarżonemu i jego obrońcy jest prokurator. Wskazuje na to sformułowanie „(...) okoliczności, których prokurator nie ujawnił (...)”. Taką interpretację sugeruje także uzasadnienie projektu nowelizacji z 2013 r., w którym stwierdzono, że *„Istnienie takich dowodów w aktach przekazanych sądowi nie będzie więc mogło stwarzać podstawy do dokonywania w oparciu o nie ustaleń rzutuujących na orzeczenie o tymczasowym aresztowaniu. Proponowany art. 249a k.p.k. w swoim zdaniu drugim zobowiązuje jednak sąd do uwzględniania z urzędu także okoliczności, których prokurator nie ujawnił tym podmiotom, ale tylko odnośnie tych, które są korzystne dla oskarżonego”*¹⁸. Sąd jest zobowiązany do zbadania faktu, czy powołane przez prokuratora dowody rzeczywiście zostały udostępnione oskarżonemu i jego obrońcy. Powinien także zapoznać się z całością przekazanego mu materiału dowodowego zebranego w sprawie, tak aby w razie dostrzeżenia w aktach okoliczności korzystnych dla oskarżonego ujawnić je i włączyć do podstawy dowodowej swego orzeczenia.

Zawężenie podstawy dowodowej orzeczenia sądu do materiałów ujawnionych wspomnianym wyżej podmiotom czy to przez prokuratora, czy to następnie przez sąd w przypadku okoliczności korzystnych dla oskarżonego, stanowi wyjątek od ogólnej reguły orzekania przez sąd na podstawie całokształtu okoliczności ujawnionych w postępowaniu, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia (art. 92 k.p.k.). W literaturze wskazuje się, że takie

¹⁷ M. Wąsek-Wiaderek, *Dostęp do akt sprawy oskarżonego tymczasowo aresztowanego i jego obrońcy w postępowaniu przygotowawczym – standard europejski a prawo polskie*, „Palestra” 2003, nr 3-4, s. 61-62 wraz z przywołaną literaturą.

¹⁸ Uzasadnienie Projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego i niektórych innych ustaw, s. 73, <https://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/download,1649,1.html> [dostęp: 23.01.2016].

rozwiązanie, uniemożliwiające sądowi uwzględnienia znanych mu dowodów z uwagi na niewskazanie ich we wniosku prokuratora, godzi w zasadę prawdy materialnej stanowiącej element prawa do sądu¹⁹. Trzeba mieć jednak na względzie okoliczność, że sąd może z urzędu wziąć pod uwagę dowody korzystne dla oskarżonego, a także fakt, iż prokurator dysponujący wiedzą o wszystkich dowodach zebranych w postępowaniu powinien odpowiednio wyselekcjonować te z nich, które powinny stanowić wystarczającą podstawę do wydania orzeczenia zgodnego z żądaniem zawartym we wniosku, a których ujawnienie nie będzie oddziaływać destrukcyjnie na efektywny przebieg postępowania przygotowawczego. Takie zawężenie podstawy dowodowej przy wydawaniu decyzji wypadkowej nie stanowi nadmiernego zagrożenia dla zasady prawdy, jest bowiem wyrazem wyważenia wartości takich jak prawo do obrony oraz prawidłowy tok postępowania przygotowawczego, którego skutkiem wcale nie musi być wydanie orzeczenia na podstawie ustaleń nieprawdziwych.

W literaturze rozważa się kwestię możliwości zwrócenia się przez sąd do prokuratora o rozszerzenie ujawnienia niekorzystnego dla podejrzanego materiału dowodowego. Wydaje się, że ze względu na przemodelowanie procesu karnego w kierunku wzmocnionej kontradyktoryjności gdzie sąd powinien być jedynie biernym arbitrem, a także z uwagi na gwarancyjny dla podejrzanego charakter omawianego przepisu sytuacja taka nie jest dopuszczalna²⁰.

Podsumowując rozważania na temat kształtu reguł dostępu do akt aresztowych po nowelizacji z dnia 27 IX 2013 r. można stwierdzić, że ustawodawca w sposób pełny zrealizował standard wynikający w tym zakresie z orzecznictwa ETPC oraz Trybunału Konstytucyjnego. Wykraczając ponad zalecenia tych organów orzeczniczych ustanowił nieograniczony dostęp podejrzanego i jego obrońcy do materiałów wskazanych przez prokuratora jako uzasadniające wniosek o zastosowanie bądź przedłużenie tymczasowego aresztowania. Dodatkową gwarancję stanowi zapewnienie, iż sąd nie będzie orzekał w tym przedmiocie na podstawie dowodów niejawnych dla podejrzanego i jego obrońcy.

¹⁹ B. Nita, A. Światłowski, *Podstawa dowodowa tymczasowego aresztowania*, „Państwo i Prawo” 2013, z. 2, s. 97.

²⁰ Tak też K. Eichstaedt, *Komentarz do art. 249a k.p.k.*, (w:) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, (red.) D. Świecki, Warszawa 2015, s. 812; odmiennie M. Kurowski, *Zagadnienia ogólne i postępowanie przygotowawcze*, Kraków 2015, s. 31.

5. *Zmiany w zakresie dostępu do akt aresztowych przewidziane w najnowszym projekcie nowelizacji k.p.k.*²¹

Projekt nowelizacji ustawy karnoprosesowej, skierowany do Sejmu 27 I 2016 r., zakłada przywrócenie aktywnej roli sądu w toku postępowania, którego celem ma być jak najpełniejsza realizacja zasady prawdy. Jak wskazuje projektodawca, planowana reforma nie stanowi całkowitego odwrócenia zmian wprowadzonych tzw. nowelą wrześniową. Najistotniejszym jednak jej elementem jest powrót do mieszanego, kontrydiktoryjno-inkwizycyjnego modelu postępowania jurysdykcyjnego.

W kwestii zagadnienia stanowiącego przedmiot niniejszej pracy projektodawca przewidział następujące zmiany:

1. art. 156 § 5a k.p.k. otrzymuje brzmienie: „W razie złożenia w toku postępowania przygotowawczego wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się niezwłocznie akta sprawy w części zawierającej treść dowodów i kopii dokumentów, o których mowa w art. 250 § 2b, wskazanych we wniosku”;
2. po art. 156 § 5a k.p.k. dodaje się § 5b w brzmieniu: „W przypadku gdy prokurator decyduje o ujawnieniu dowodów, o których mowa w art. 249a § 2, sąd niezwłocznie udostępnia oskarżonemu i jego obrońcy akta sprawy w części zawierającej treść tych dowodów”;
3. w art. 249a k.p.k. dotychczasową treść oznacza się jako § 1 i dodaje się § 2 w brzmieniu: „Jeżeli podstawę wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania stanowiły kopie dokumentów, o których mowa w art. 250 § 2b, a sąd uzna, że okoliczności zachowane w tajemnicy mają znaczenie dla rozstrzygnięcia w przedmiocie wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania, sąd na posiedzeniu wskazuje prokuratorowi te dowody, jeżeli są niezbędne dla rozpoznania wniosku. Prokurator decyduje o ujawnieniu wskazanych przez sąd dowodów lub odmawia ich ujawnienia”;
4. w art. 250 k.p.k. po § 2a dodaje się § 2b w brzmieniu: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej lub szczególna potrzeba zabez-

²¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, przyjęty przez rząd 12 I 2016 r. (skierowany do Sejmu 27 I 2016 r.), <http://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/projekty-ustaw-przeslan/2887,Projekty-ustaw-przeslane-do-Sejmu-RP.html> [dostęp: 24.01.2016].

pieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrony ważnego interesu państwa, prokurator dołącza do wniosku, o którym mowa w § 2a, kopie dokumentów zawierających treść dowodów wskazanych we wniosku, zachowując w tajemnicy okoliczności umożliwiające ujawnienie tożsamości świadka lub osób jemu najbliższych, w tym ich danych osobowych, jeżeli okoliczności te nie mają znaczenia dla rozstrzygnięcia w przedmiocie wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania”.

Powyższe regulacje nie odbiegają treściowo w sposób znaczny od przepisów obecnie obowiązujących. Jediną modyfikacją jest możliwość anonimizacji okoliczności zawartych w ujawnianych podejrzanemu i jego obrońcy dowodach, umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka lub osób jemu najbliższych. Zachowywanymi w tajemnicy okolicznościami mogą być wszelkie fakty pozwalające na ustalenie tożsamości tych osób.

Algorytm postępowania w świetle projektu wyglądałby w następujący sposób:

1. prokurator obok dowodów udostępnia podejrzanemu i jego obrońcy kopie dokumentów zawierających treść dowodów z utajnionymi okolicznościami mogącymi identyfikować tożsamość świadka bądź osoby mu najbliższej,
2. taki zestaw dowodów i dokumentów dołączonych do wniosku jest przekazywany do sądu wraz z aktami sprawy,
3. na posiedzeniu sąd może:
 - a) uznać, że okoliczności utajnione nie mają znaczenia dla rozstrzygnięcia i orzec, jak wynikałoby z uzasadnienia projektu, z pominięciem tych dowodów,
 - b) uznać, że okoliczności te mają znaczenie dla rozstrzygnięcia, wskazać prokuratorowi dowody zawierające te okoliczności, przy czym prokurator decyduje:
 - o ich ujawnieniu – wówczas sąd niezwłocznie udostępnia oskarżonemu i jego obrońcy akta sprawy w części zawierającej treść tych dowodów, które po ujawnieniu mogą być podstawą orzeczenia sądu,
 - o ich nieujawnieniu – wówczas, jak wskazuje projektodawca w uzasadnieniu, dowody te nie mogą być podstawą zastosowania tymczasowego aresztowania zgodnie z art. 249a § 1 k.p.k..

Już na etapie prostej analizy powyższych przepisów pojawia się istotna wątpliwość w kwestii tego czy można uznać, iż dowody, w których utajniono jedynie okoliczności zapewniające anonimizację świadków i osób im najbliższych, są w rozumieniu art. 249a § 1

k.p.k. dowodami jawnymi dla oskarżonego i jego obrońcy. Uzasadnienie projektu wskazuje, że w wypadku odmowy ujawnienia przez prokuratora utajnionych okoliczności, po wskazaniu prokuratorowi „tych dowodów” przez sąd, „dowody te nie mogłyby być podstawą zastosowania tymczasowego aresztowania”. Nieścisłość ta wynika z operowania dwoma pojęciami: „okoliczności” oraz „dowody”, które to pojęcia nie są sobie tożsame. W przypadku przyjęcia wykładni najbardziej gwarancyjnej dla oskarżonego, co do którego wystosowano wnioski o zastosowanie tymczasowego aresztowania, trudno byłoby wskazać celowość samego ujawniania dowodów tylko w części, skoro takie dowody, zdaniem projektodawcy, w wypadku ich nieodtajnienia nie będą mogły stanowić podstawy orzeczenia sądu. Należy więc uznać, że projektodawca używając pojęcia „dowód” miał na myśli ten fragment źródła dowodowego, który odnosi się do konkretnej okoliczności, w tym okoliczności utajnionej. W takim przypadku, jeśli podstawą orzeczenia miałyby być m.in. utajniona przed oskarżonym i jego obrońcą okoliczność mogąca zidentyfikować tożsamość świadka lub osoby mu najbliższej, dowód wskazujący na tę tożsamość musiałby zostać w tym zakresie ujawniony.

Nie negując potrzeby zakreślenia pewnych granic ujawnienia akt zwłaszcza wobec oskarżonego, którego formalnie nie wiąże, tak jak obrońcy²², obowiązek zachowania w tajemnicy informacji pozyskanych w toku zapoznawania się z aktami, należy poddać analizie słuszność posłużenia się przesłankami użytymi w powyższym projekcie.

Pierwsza z przesłanek określona wyrażeniem „*Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej (...)*” treściowo pokrywa się z przesłanką przyznania świadkowi statusu świadka *incognito* (art. 184 § 1 k.p.k.). Status ten, przyznawany postanowieniem sądu lub prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, pozwala na zachowanie w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie. W ramach tej instytucji utajnić można więc tylko tożsamość świadka, co zdaniem ustawodawcy powinno w sposób dostateczny chronić także bezpieczeństwo osób mu najbliższych. Zestawiając ze sobą oba przepisy można postawić tezę, iż lepszym rozwiązaniem byłoby pozostanie jedynie przy instytucji świadka *incognito*, a przepisy dotyczące się tej instytucji stosować jako *lex specialis* do przepisów określających zakres ujawnianych akt lub też wprost odwołać się do

²² Obrońca jest związany tajemnicą obrończą, chronioną m.in. w art. 266 Kodeksu karnego (Dz.U. 1997, 88.553).

art. 184 k.p.k. w przepisach odnoszących się do ujawniania akt w toku czynności dotyczących tymczasowego aresztowania. Analogicznie w przypadku instytucji świadka koronnego, istnieją już instytucje zapewniające osobie o takim statusie oraz osobom jej najbliższym należytą ochronę²³. Należałoby się zatem odnieść wprost do tychże regulacji. Pozostałe przesłanki, odnoszące się także tylko i wyłącznie do anonimizacji informacji pozwalających na identyfikację tożsamości świadka i osoby jemu najbliższej, tj. „szczególna potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania lub ochrony ważnego interesu państwa”, wydają się w kontekście utajniania takich okoliczności zbyt szerokie. Bardziej pożądanym byłoby, jak wspomniano wcześniej, odniesienie się wprost do już funkcjonujących instytucji zapewniających bezpieczeństwo świadkom i ich bliskim.

W literaturze wskazywano na potrzebę uregulowania w omawianym zakresie dostępu także do innych dowodów o szczególnym statusie, takich jak dowody objęte klauzulą tajności jako tajemnica państwowa²⁴. Wprawdzie ostatnia z przesłanek mogłaby być w tym kontekście zastosowana, jednak zakres tego zastosowania, ograniczający się jedynie do okoliczności identyfikujących tożsamość świadka i osób mu najbliższych, nie może być uznany za satysfakcjonujący jako zdecydowanie zbyt wąski. Również i w tym zakresie należałoby odnieść się w sposób precyzyjny i konkretny do obowiązujących uregulowań w zakresie ochrony informacji niejawnych.

Uprawnienie sądu do wskazywania prokuratorowi dowodów, które należałoby ujawnić i w ten sposób poszerzyć podstawę orzekania w przedmiocie tymczasowego aresztowania, kwestionowane na etapie wcześniejszych rozważań dotyczących przepisów obowiązujących obecnie, w projektowanym stanie prawnym zdaje się odzwierciedlać ogólną ideę projektodawcy – odejście od minimalizowania roli sądu w postępowaniu dowodowym. W ten sposób ograniczeniu ulega także w pewnym stopniu aspekt gwarancyjny wobec podejrzanego. Sąd wskazuje bowiem prokuratorowi, który w niewłaściwy sposób ocenił znaczenie utajnianych okoliczności dla rozstrzygnięcia, pożądaną kierunek działania w celu zwiększenia prawdopodobieństwa zastosowania przez sąd tymczasowego aresztowania. Wątpliwości zarysowane wcześniej na gruncie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 28 XI 2007 r. nabierają aktualności wobec uregulowania, w którym to prokurator, występujący w charakterze strony, decyduje o ujawnieniu bądź odmowie ujawnienia wskazanych przez sąd dowo-

²³ Por. np. art. Art. 14 ust. 1 oraz art. 23 ustawy z dn. 25 VI 1997 r. o świadku koronnym (Dz.U. 2014, 1801) a także art. 5 ust. 1 pkt 7 ustawy z dn. 5 VIII 2010 o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. 2010, 182.1228).

²⁴ P. Kardas, *Standard rzetelnego procesu...*, s. 106.

dów, sąd zaś jest tą decyzją związany. Jediną czynnością, jaką sąd może podjąć w tym aspekcie, jest zwrócenie prokuratorowi uwagi na celowość ujawnienia utajnionych okoliczności. W przypadku podjęcia przez prokuratora decyzji o ujawnieniu dowodów, czyni to sąd. Nie sposób oprzeć się wrażeniu, że w tym kształcie regulacji sąd występuje w roli egzekutora decyzji prokuratorskiej.

Dodatkową wątpliwość odnośnie projektowanych zmian wyraził w swojej opinii Prokurator Generalny, zaznaczając, iż wobec proponowanego kształtu uregulowania zawartego w art. 249a § 2 k.p.k. oraz 250 § 2b k.p.k. sąd nie otrzymuje od prokuratora oryginalnych i kompletnych protokołów, lecz podobnie jak podejrzany i jego obrońca jedynie zanonimizowane ich kopie²⁵. Słusznie podkreślono, iż takie utajnienie dowodów stanowi niczym nieuzasadniony wyraz braku zaufania ustawodawcy wobec sądu, a ponadto skutkuje naruszeniem zasady swobodnej oceny dowodów wyrażonej w art. 7 k.p.k.²⁶ Jednocześnie trafnie wskazano na znaczne trudności, jakich będzie przysparzać ustalenie przez sąd kwestii znaczenia utajnionych okoliczności dla rozstrzygnięcia w sytuacji, gdy nie dysponuje on oryginałami protokołów²⁷.

Na liczne niejasności w interpretacji projektowanych zmian zwrócono uwagę również w uwagach Sądu Najwyższego do omawianego projektu. W szczególności wskazano, iż z projektowanego brzmienia art. 249a § 2 k.p.k. nie wynika jednoznacznie konsekwencja decyzji prokuratora o nieujawnianiu informacji uznanych przez sąd za niezbędne dla rozpoznania wniosku, a konsekwencja ta może być jedynie pośrednio odczytana z treści projektowanego art. 249a § 1 k.p.k. – byłby nią brak możliwości włączenia tych informacji do podstawy dowodowej postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania²⁸. Przy takim kształcie w uwagach wyrażono słuszną wątpliwość odnoszącą się do racjonalności wymogu z art. 249 § 1 k.p.k. odnoszącego się do konieczności uprzedzenia przez sąd prokuratora o ujawnieniu oskarżonemu i obrońcy dowodów korzystnych dla oskarżonego, a nieobjętych procedurą przewidzianą w art. 250 § 2b k.p.k.²⁹ Zwrócono również uwagę, podobnie jak w niniejszym opracowaniu, na relację między art. 250 § 2b k.p.k. i art. 184 k.p.k., wskazując, że wprowadzanie do art. 250 § 2b k.p.k. kolejnej kategorii utajnienia tożsamości

²⁵ Opinia Prokuratora Generalnego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk 207) z dn. 23 II 2016 r., s. 4-6.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Uwagi Sądu Najwyższego do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dn. 27 I 2016 r.) z dn. 29 II 2016 r., s. 5-10.

świadka jest zbędne³⁰. Pozostałe dwie przesłanki zastosowania procedury utajnienia z art. 250 § 2b k.p.k., również podobnie jak w niniejszej pracy, oceniono jako zbyt szerokie i nadmierne ingerujące w prawo do obrony³¹.

W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że zaproponowany przez projektodawcę nowy model uregulowań odnoszących się do dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt aresztowych zasadniczo nie wypacza standardu konwencyjnego i konstytucyjnego w tym zakresie, nadal nie jest bowiem możliwe całkowite wyłączenie takiego dostępu. Sąd wciąż może orzekać jedynie na podstawie dowodów jawnych dla tych podmiotów. Zakres ujawnianych dowodów może ulec pewnemu ograniczeniu, w oparciu o ustawowo określone przesłanki, co *prima facie* nie powoduje sprzeczności z powyższymi standardami. Bliższa jednak analiza projektowanych zmian i wynikająca z niej konstatacja o istnieniu szeregu wątpliwości interpretacyjnych oraz odnoszących się do zasadności zakresu obniżenia standardu istniejącego na gruncie uregulowań wypracowanych w ramach tzw. nowelizacji wrześniowej nakazuje ocenić wskazane wyżej zmiany krytycznie.

5. Zakończenie

W świetle przeprowadzonych wyżej rozważań można zauważyć, że droga do pełnej realizacji standardów konstytucyjnych i konwencyjnych w zakresie dostępu do akt w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania była dla polskiego ustawodawcy kręta i trudna. Impulsem do działań zmierzających do racjonalnego unormowania tej kwestii było orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z roku 2008, nawiązujące silnie do standardów wypracowanych wcześniej przez ETPC. Pierwsza próba realizacji określonych przez Trybunał założeń, dokonana nowelizacją z 2009 roku, nie była w pełni udana i spotkała się ze słuszną krytyką doktryny. Wnioski z popełnionych błędów zostały uwzględnione w toku prac nad nowelizacją k.p.k. z 2013 r. Dopiero ta zmiana pozwala uznać, iż uregulowania polskiej ustawy karnoprocesowe odpowiadają, w kontekście dostępu do akt w postępowaniu typu *habeas corpus*, standardowi rzetelnego procesu. Planowane zmiany w zakresie tychże uregulowań zasadniczo nie odbiegają od tego standardu, co należy ocenić jednoznacznie pozytywnie, jednakże dokładna analiza propozycji projektodawcy, obniżającej w pewnym stopniu standard wypracowany tzw. nowelizacją wrześniową, prowadzi do wnio-

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

sku, iż propozycja ta zawiera szereg uregulowań, których zasadność oraz jednoznaczność pozostaje mocno wątpliwa.

* * *

Conventional and constitutional standard of a fair trial in the context of the habeas corpus proceeding in the light of the provisions of the Code of Criminal Procedure

Summary: The study contains an analysis and assessment of the Polish criminal procedure rules with regard to the suspect's and his defense counsel's access to the records in proceedings in pre-trial detention. Considerations have been subjected to regulations in force in recent years in terms of their compliance with the standards outlined by the European Court of Human Rights and the Constitutional Court. The study was supplemented by an analysis of the shape of this issue in the light of the recent draft amendment to the Code of Criminal Procedure.

Key words: habeas corpus, fair criminal trial